

№ 23

8 თიბათვე 1914 წ.

მიიღება ხელის მოწმარა

წლიური ფასი

== 3 მან. ==

შოველ კვირეული საზოგადო-ეკონომ-

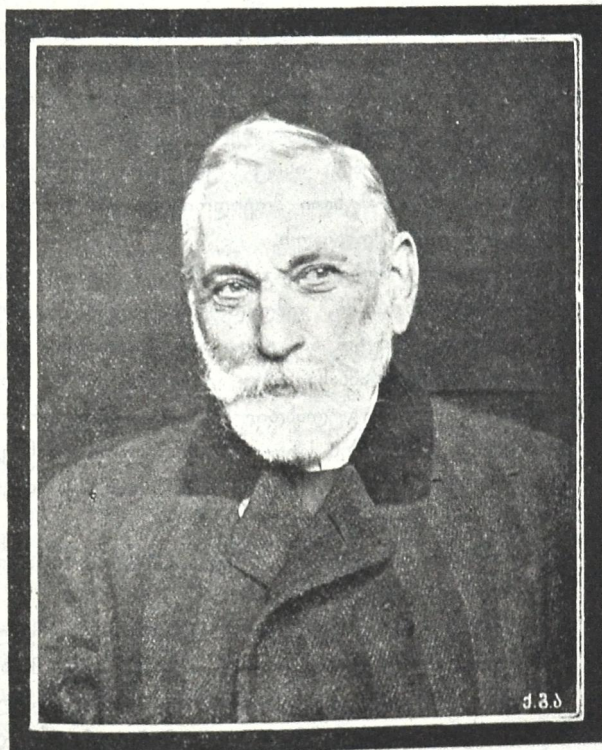
იური და სალიბერატორო შუახალი

წელიწადი მისამე

ცალკე ნომერი 5 კაკ.

რედაქცია ღიაა 9—3 საათ.

მისამართი: თბილისი, გაბაევსკი პერ. № 3 რედაქცია „კლდე“. დეპუტისა: თბილისი კლდე.

† ალექსანდრე ივანეს
ქე სარაჯიშვილი დაიბად

1851 წ. გარდაიცვალა 1 თიბათვეს

1914 წ. რედაქცია ღრმა შუესრე-

ბით მიუსამძიმრებს კეთილშეგულთ ძვირ-

ფასი თანამშრომელის გარდაცვალე-

ბას.

133

1. † ალექსანდრე სარაჯიშვილი.—ალ. ყიფშიძისა. 2. კიდეკ ერთი...—დ. კ—
 ლისა. 3. ნეკროლოგი.—ირ. სონღულაშვილისა. 4. ჰატარა ჰარალელი.—*—სა.
 ს ა რ ჯ ი შ ვ ი: 5. სტენის მოღვაწეთა ჰირველი ყრილობა.—ანისა. 6. უკანასკნელი აზბუბი. 7. კომე-
 დია.—ნაცარასი. 8. „სახლხო გავეთი“ და ჩვენი დაწესებულებანი.—რ. გ—ესი.
 9. წერილები გაბრიელ ეზისკოპოზისს. 10 წერილი რედაქციის მიმართ.

† ალექსანდრე სარაჯიშვილი

(მეგობარი მეგობარს)

სამშობლო ისტორია გვედრს ვერ აუხვევს განსვენებულ ალექსანდრე სარაჯიშვილის ღვაწლსა და მოქალაქობას. უეჭველია, თავის ღრობე იგივე ისტორია იმასაც გამოიძიებს და გააშუქებს, თუ რა გარემოებამ მიიყვანა ეს დარბაისელი ქართველი იმ უფსკრულამდე, რომელსაც პესსიმიზმს უწოდებენ.

ახლო მეგობრებმა კარგად ვუწყოდით, რომ ალ. სარაჯიშვილი დიდი, ღრმა პესსიმიტი იყო. იქნება ბევრს ეუცხოვოს ასეთი დახასიათება განსვენებულისა, მაგრამ ეს შეურყეველი ქეშმარიტებაა.

ალექსანდრეს არა სწამდა ბრწყინვალე მომავალი საქართველოსი, არა სჯეროდა მისი აღდგენა მკვდრეთით, განახლება, გაფურჩქვნა. გული ჰქონდა მოშხამული ამ დამლუბველის პესსიმიზმით. მის ჩათხრობილს გულს, ლამაზ სახეს, გონიერ შუბლს და იერს არ აღხობდა ის ტკბილი ოცნება, რომელიც სამშობლოს მომავალს გარს დასტრიალებს, როგორც ფარვანა სანთელს. ბილწს აწმყოს თვისი სიბილწე მაშინ ეკარგება, თუ ადამიანი სავსეა ამ ტკბილის ოცნებით. გაამეფეთ მის ადგილზე პესსიმიზმი, და მაშინ აუცილებელია ნამდვილი ტრაგიზმი.

აი სწორედ ასეთს ტრაგიზმს განიცდიდა განსვენებული ალექსანდრე.

მაშ რა ახალისებდა განსვენებულს, რა აძლევდა ძალასა და ღონეს სამოქმედოდ და სამოქალაქოდ? წარსულის სიყვარული. მომავალის არ შემწყნარებელს დიდად ჰქონდა შეწყნარებული სამშობლოს წარსული, უყვარდა იგი, იქ ჰპოვებდა შვებას

და ღხენას. მისი ფიქრი და გონება სწორედ ამ წარსულს დასტრიალებდა თა თავს ევლებოდა.

საოცარი ნაყოფი გამოიღო წარსულის ასეთმა ტრფიალმა. ალ. სარაჯიშვილის წყალობით დღეს ქართველ ერს აქვს საუცხოვო ეროვნული მუზეუმი. იგი დაიბადა ქაოსიდან, არარაობიდან. მოგეხსენებათ, რომ უსაღსრობა ჩვენში ყველაფერს უცარავს ხელს. ალექსანდრემ დასძლია ეს სენი, გადალახა ეს უძლეველი დაბრკოლება და გაჩნდა საღსარი.

ჩვენი ეროვნული მუზეუმი დღეს იმ დონეზეა დაყენებული, რომ თამამად შეგვიძლიან მითი ვიამაყოთ. იგი უკვე მიჩნეულია მეცნიერების ტაძრად. ბევრია ჯერ კიდევ გასაკეთებელი, მაგრამ რაც გაკეთებულის წინაშე მუხლი მოვიდრიკოთ და იმედიანად ვუტკიროთ მომავალს.

ეროვნულ მუზეუმის გაჩენაში და შემდეგ მის მოვლა-პატრონობაში, გამდიდრება-აყვავებაში ალ. სარაჯიშვილი მარტო არ იყო. ალექსანდრეს გარს ეხვია ღირსეული ამხანაგობა, აი თუნდ ე. ს. თაყაიშვილი, მაგრამ გულახდილად უნდა ვაღვიაროთ, რომ ამ დიდის საქმის სულის ჩამდგმელად განსვენებული იყო. იგია მიმრქმელი ემზაზიდან ქართულ ეროვნულის მუზეუმისა.

ნათქვამიდან სჩანს, თუ ვინ დაჰკარგა საქართველომ.

ჩვენ პირადად გვრწამს, როგორც ბრწყინვალე მომავალი სამშობლოსი, აგრედვე ისიც, რომ მუზეუმს გამოუჩნდება ალექსანდრესთანა მოსიყვარულე ძიძა, მისებრ დიდი მოამაგე, გულშემატკივარი და სიყვარულით აღფრთოვანებული ქირისუფალი, მაგრამ გული მაინც ჰკენისს, რომ ნორჩს და სათუთს

დაწესებულებას უდროოდ მოაკლდა მოსიყვარულე ხელი ალექსანდრესი.

მაშ განისვენე სამშობლო მიწაში ტკილად და შვებით კარგო ქართველო, დაუვიწყარო ალექსანდრე.

ალექსანდრე ყიფშიძე.

ტფილისი
4 ივნისი 1914 წ.

კიდევ ერთი...

ოთხშაბათს 4 ივნის, დილით, მრავლად დამსწრე ქართველობამ წმ. ნიკოლოზის სასაფლაოზედ მიწას მიაბარეს ძვირფასი გვამი ცნობილ მოღვაწე ა. ი. სარაჯიშვილისა. ქართველ მშრომელ მოღვაწეთა პაწია ლეგიონს კიდევ ერთი თვალსაჩინო მებრძოლი მოაკლდა. ა. ი. სარაჯიშვილს უზომოდ უყვარდა თავისი სამშობლო, ქართველი ერი და გატაცებული იყო მისი დიდებული წარსულით. არა ერთხელ ამბობდა: „ქართული ისტორია—ჩვენი სკოლა და აკადემია. საქორაო მისთვის დიდებული ტაძარი გავაშენოთ, სადაც ჩვენ ქუუასაც ვისწავლით და საიდანაც ამოვკრებთ ძალას ცხოვრებისათვის...“

ამბობდა და დაუღალავად მუშაობდა ამის განხორციელებისათვის. სიყვარული ამ საქმისადმი მოთმინება და მშვიდი დაუღალავი შრომა განსვენებულ ა. ი. სარაჯიშვილისა საუცხოვო და სამაგალითო იყო. და აკი მიაღწია თავის საწაღვლსაც. დღეს ქართულ მუზეუმის საქმე უზრუნველ ყოფილია და მისი აშენებაც ახლო მომავლის საქმეა.

დიდი კაცი მოაკლდა ქართულ ერის ქირისუფალთა რიგს: ისტორიკოსი, ლიტერატორი და პუბლიცისტი.

ჩვენს პაწია ჟურნალსაც მოაკლდა თვალსაჩინო მასწავლებელი—თანამშრომელი. დიდის თანაგრძობით ეკიდებოდა განსვენებული ჩვენს პატარა საქმეს და მუდმივ გვეშველებოდა რჩევით და წერილებით. მისი მახვილი ესკიზები „რიშ ბაბას“ ფსევდონიმით ქართველ მკითხველს არა ერთხელ მოაგონდება.

ა. ი. სარაჯიშვილი გადაიცვალა სწორედ იმ დღეს, როდესაც მისი ისტორიული გამოკვლევა

„თავადიშვილის მეურნეობა ამ ასი წლის წინად“ წარსულ კვირას დამთარდა ჩვენს ჟურნალში.

გადაიცვალა ფილტვების ანთებისაგან, რადგანაც გაცივდა წვიმიან დღეს, როდესაც სიცხიანი მიეშურებოდა მუზეუმის რაღაცა საქორაო საქმისათვის.

გადაიცვალა ცხარე მუშაობის დროს...

სიკვდილის წინ ერთი სურვილი განაცხადა: დამმარხეთ უსიტყვოდ და უგვირგვინოთ!

ასე მოკვდა ერთ-ერთი ძველი ქართველი ლეგიონერი ა. ი. სარაჯიშვილი.

კიდევ ერთი...

დ. კ—ლი.

ნ ე კ რ ო ლ ო გ ი

წარსულ კვირას, ივნისის 1-ს უღმობელომა სიკვდილმა ხელიდან გამოგვაცალა ერთი საუკეთესო ქართველი ადამიანი, ალ. ივ. სარაჯიშვილი. განსვენებული დაიბადა 1851 წ. ქალაქს თბილისში და საშუალო სწავლა ამავე ქალაქის გიმნაზიაში დაამთავრა, რის შემდეგ უმაღლეს სწავლის მისაღებად ჯერ კახანის უნივერსიტეტში შევიდა და მერე წმიდა ვლადიმერის საიმპერატორო უნივერსიტეტში იურიდიულ ნაწილზე, მაგრამ დიდხანს არც აქ გაჩერებულა. პირველ კურსიდანვე დაანება თავი ხსენებულ უმაღლეს სასწავლებელს და ენევეაში წავიდა სასწავლებლად.

1872 წელს სამშობლო ქალაქში შევიდა ხელმწიფის მოადგილის მთავარ გამგეობაში და 13 წელიწადი იმსახურა იქა. 1885 წ. გაამწესეს დაღესტნის ოლქში, 1894 წ. გადმოიყვანეს ბაქოში და მერე ამავე წელს განჯაში. 1901 წელს გამოვიდა სამსახურიდან და თბილისში დასახლდა.

ალ. ივ. სარაჯიშვილი არ კმაყოფილდებოდა მარტო თავისი პირიდი, კერძო ცხოვრებით და მხურვალე მონაწილეობას იღებდა ქართულ საზოგადო საქმეებში. განსვენებული ფეხდაფეხ მისდევდა თანამედროვე საუკეთესო მამულიშვილებს და თავისი წვლილი შეჰქონდა სამშობლო ქვეყნის გონების საღაროში. 1879 წ. დაარსდა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება და სხვასთან ერთად საზოგადოების წევრად ალ. ივ. სა-

რაჯიშვილიც იქმნა არჩეული, საცა 1885 წლამდე მოღვაწეობდა. 1884 წ. ი. ქავჭავაძესთან და პ. უმიკაშვილთან ერთად განსვენებულმა დაბეჭდა მე-XII საუკუნის ნათარგმნი ნაწარმოები „ვისრამიანი“ ვარიანტების ჩვენებით და წინასიტყვაობაც ჩაურთო შიგა. 1895 წლიდან დაიწყო თავისი გამოკვლევის, „ვეფხისტყაოსნის ყალბი ადგილების“, ბეჭდვა ჟურნალ „მოამბეში“, და 1901 წ. პირველ ნომერში დაამთავრა. 1901 წლიდანვე 1902 წლამდე (ი. ქავჭავაძის შემდეგ) გაზეთ „ივერიას“ რედაქტორობდა. ამ ბოლო წელიწადს კიდევ ჟურნალ „კულემი“ ათავსებდა ხოლო ხან ფრანგულიდან ნათარგმს მოთხრობებს, ხან თავის მარილიან პატარ-პატარა იუმორისტულ იგავებს და ნამცვრევებსა ფსევდონიმ „რიშ ბაბა“-თი.

განსვენებულმა, როგორც საქართველოს წარსულის დიდებული ნაშთების მოყვარემ, მხურვალე მონაწილეობა მიიღო „საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების დაარსებაში“. დამფუძნებელ კრებაზე ხაზინადრად იქმნა არჩეული და შემდეგ კიდევ, როცა საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების მუზეუმ-წიგნთსაცავს საძირკველი ჩაეყარა, მუზეუმ-წიგნთსაცავის გამგედ. 1907 წლიდან მოყოლებული, ე. ი. ხსენებულ საზოგადოების დაარსების დღიდან, თავის უკანასკნელ დღეებამდე ხელი არ შეუჩერებია, დაულაღვად იღვწოდა. იკვლევდა ძველ ხელნაწერებს, კითხულობდა რეფერატებს „საზოგადოების“ წევრთა კრებებზე და მერე წაკითხულს ათავსებდა „საზოგადოების“ გამოცემაში—ძველ საქართველოში (განსვენებულის ერთი რეფერატი ჟურნალ „კულემშია“ დაიბეჭდა წარსულ კვირის ნომერში.)

განსვენებული საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ერთი დედაბოძთაგანი იყო. როგორც ხაზინადარი საკვირველის წესრიგით აწარმოებდა „საზოგადოების“ შესავალსა და გასავალსა და ძირითად თანხას უქმნიდა საზოგადოებას დამოუკიდებელ არსებობისათვის. „საზოგადოების“ ყოველ საქმეში მხარდახარ მისდევდა „საზოგადოების“ თავმჯდომარეს და თავისვე მიერ შექმნილ ქართულ მუზეუმს ავდიდრებდა და ამშვენებდა; როგორც პირმო შვილს ისე შეზარადა, სათუთად ეპყრობოდა. ყოველი, მუზეუმში შემოსული დიდმნიშვნელოვანი ნივთი აღტაცებასა ჰგვირია განსვენებულსა. საზე უღიმოდა და უბრწყინავდა, როცა მუზეუმს რამე ემატებოდა, თავის საქმიანობით სხვასაც ჰხიბლავდა, ამხნევებდა, ახლისებდა და საქმის სიყვარულს უნერგავდა გულში.

ძნელათ თუ ვინმე შეხედება სადმე ამისთანა ადამიანსა. ჩუმი გმირი იყო, უანგარო ჩუმად იწირებოდა მსხვერპლად. საქმეს საქმისათვის აკეთებდა და არა სახელისათვის. ეჯავრებოდა მყვირალა უქნარა ხალხი, მათი არაფერი სწამდა რაც; ცდილობდა რაც შეიძლება მეტი საქმე გაეკეთებინა და ნაკლები ელაპარაკნა მასზე და ახწევდა კიდევ მიზანს. განსვენებულის შრომას მუდამ კაი ნაყოფი მოჰქონდა. მახლობლები ვხედავდით ყველაფერს ამას და შევხაროდით, იმედი გვეძლეოდა.

თავზარი დაგვცა შენმა სიყვდილმა, პატიოსანო ადამიანო! გული დაგვწყვიტა, გული!

მშვიდობით. შენი თანამშრომლები არ დაივიწყებენ შენ ამავსა და იმედია დროზე თვით ქართველი ერიც ღირსეულათ დააფასებს შენს ნამოქმედარსა!

ირ. სონღულაშვილი.

პატარა პარალელი

ასი წლის ბრძოლა ირლანდიელებისა „ჰომრუსისათვის“ დაგვირგვინდა თითქმის სრული გამარჯვებით, რადგან ინგლისის პარლამენტი საბოლოოდ დააკანონა ირლანდიის ცალკე პარლამენტი. ვერც ოლსტერის რიხიანმა გამოსვლამ და შეიარაღებამ, ვერც ლორდთა პალატის ჯიუტობამ, ვერც მთავრობის რყევამ და დათმობის გზაზედ შედგომამ აჯანყებულ პროვინციის წინაშე,—ვერც გასტეხა მებრძოლი ირლანდიელები და მათი მოკავშირენი თვით ინგლისში. დღეს ირლანდია სრული ავტონომიური ნაწილია დიდი ინგლისისა და საკუთარ საქმეთა ბატონ-პატრონი. საერთო საიმპერიო საკითხებში,— როგორც სახელმწიფოს დაცვა, საერთაშორისო განწყობილება თუ სხვა სახელმწიფოებთან დამოკიდებულება,— რასაკვირველია, ირლანდიის ცალკე ხმა არ ექნება და არც სასურველია მისთვის რომ იქონიოს, მაგრამ შინაურ საქმეთა მოწყობაში, აგრარულ, ეკონომიურ, საეკლესიო თუ სხვა ეროვნულ საკითხებში იგი, ამას იქით თავისი გზით ივლის და არ დაემორჩილება ცენტრალურ მართველობიდან გაცემულ ბრძანებას, რომელსაც არასოდეს არ ეცოდინება ზედმიწევნით მხარის საქროებანი. გადასახადების რაოდენობა და ამ გადასახადთა მოხმარება არამცთუ სრულ განკარგუ-

ლებაში იქნება ახლა თვით ირლანდიელებისა, არამედ ინგლისი, როგორც ნამდვილი საკონსტიტუციო სახელმწიფო, რომელსაც კარგადაა აქვს შეგნებული, თუ რამდენი ხარჯი სჭირდება საკუთარი მართველობის მოწყობას, პირველ ხანებში ფინანსიურ დახმარებასაც გაუწევს. ეს ასეც უნდა ყოფილიყო, თუ „ჰომრული“ მართლაც გულწრფელ სურვილს ეთანაბრება ინგლისელებისას.

ამგვარად, ინგლისი საბოლოოდ შესდგა იმ გზაზე, რომ სახელმწიფო ძლიერი უნდა იყოს არა ძალმომრეობის მეოხებით, რომლითაც იჩაგრება და ირღვევა ყველაფერი, რაც მთავარ სახელმწიფოებრივ მუხრუქს არ ექვემდებარება, — არამედ იმ შინაგანი ძალით, რომელიც თავისუფალის სურვილით და ურთ-ერთ ინტერესთა შეგნებით აკავშირებს სხვა და სხვა ელემენტებს. ეს პრინციპი, როგორც ბევრი სხვა საკონსტიტუციო ცნება დაიბადა და განვითარდა ინგლისში სულ უკანასკნელ დროს და ახლო მომავალში იქნება მთელი ინგლისიც და ნაწილდეს ავტონომიურ რაიონებად, რომ ამით უფრო მჭიდრო და სრული ერთობა დამყარდეს იმპერიის სხვა და სხვა ნაწილებს შორის. ინგლისს აღარ ეშინია იმ თითქმის პირველყოფილი შემეცნებისა, რომ თავისუფლება, ავტონომია ისეთ ცენტროფუგურ საფრთხეს წარმოადგენს, რომელიც უქადის სახელმწიფოს სრულს დაქუცმაცებას. ირლანდიის ავტონომია, როგორც დაჟინებით ირკვევა, პირველი საფეხურია შოტლანდიის ავტონომიისათვისაც და მაშინ ინგლისი თითქმის ისეთსავე შეერთებულ შტატებად იქცევა, როგორც ჩრდილო-ამერიკაა.

ძნელი წარმოსადგენია, რომ ცენტრალისტური საფრანგეთი, ან გერმანია ამავე გზას დაადგენ, რადგან მთელი მათი სახელმწიფოს შემადგენლობა თითქმის ერთფეროვანია ეროვნულისა და კულტურულის მხრით; მაგრამ ამავე გზას რომ რუსეთი უნდა დაადგეს, საცა მოსახლეობა დაყოფილია არა მარტო ეთნოგრაფიულად, არამედ კულტურულადც, — ეს ცხადია. შეუძლებელია ვიფიქროთ, რომ კულტურულად სხვაზედ მაღლა არა მდგომმა ველიკორსიამ ასთქვიფოს ერთმანეთში ისეთი შეუღლებელი ნაწილები, როგორც პოლონეთი, მალოროსია, ფინლანდია, საქართველო და თუნდა ციმბირიც. ჩამოთვლილი და კიდევ სხვა ნაწილებიც მეტად განსხვავდებიან ერთ-ერთისაგან, რომ მათი ძალაუნებური მოქცევა ერთი სახელმწიფოს ფარგლებში, არ იწვევდეს გამუდმებულს უთანხმოებას

(трение) და ეს უთანხმოებანი მით უფრო გაიზრდებიან, რაც უფრო კულტურულად განვითარდებიან და ეროვნულად შეგნებულნი გახდებიან რუსეთის შემადგენელი ნაწილები. ძალად შეკაწიწებელი სახელმწიფო, ყოველთვის ისეთ საფრთხეში იქნება, ნამეტნავად გარეშე კონფლიქტების დროს, როგორც ოსმალეთი და ავსტრია, შეწებებულნი მრავალ ერისაგან. და ჯერ არ გამშრალა ის მელანიც, რომლითაც გერმანიის პრესა განგაშსა სცემდა ამ ზამთარსა, როცა რუსეთთან ვითომ კონფლიქტსაც აპირობდა: რუსეთის შემადგენელი ერები უკმაყოფილონი არიანო.

ეს უკმაყოფილება ჯერ იმ ზომამდე არ მისულა რომ რუსეთის დარღვევა თვით შინაგან ძალებს გამოეწვიოთ, მაგრამ გონიერი და შორს მჭკრეტელი პოლიტიკა დღეს-დღეისობით ვეღარ დაემყარება ძველს პრინციპს: *divida et impera*-ს. დღეს ერთა სოლიდარობას ბევრად მეტი სარგებლობა მოაქვს საერთო სახელმწიფოსათვის ეკონომიურადაც და ძალთა ძალოვნობითაც, ვიდრე მათს შეწებებას უხეში ძალით და გათქვეფის სურვილით. საუკუნოები ისეთსავე დაღს ასვამენ ერთა ფსიხოლოგიას, როგორც ცალკე პიროვნებას და როგორც უკანასკნელნი ვერ ურიგდებიან ახლა მონობას, ბატონყმობას თუ სხვა რამ ბარბაროსულ მოვლენას, ისე პირველნიც ვეღარა თავსდებიან დაძველებულ სახელმწიფოებრივ და საზოგადოებრივ ფარგლებში. როგორც ცალკე პირისათვის დაძველდა პრინციპი: „შიში შეიქმს სიყვარულსაო“, ისე ერთათვისაც და დიდი სახელმწიფოს ალიოიანი მესვეურნი ამ მოვლენასაც უნდა უწევდნენ სათანადო ანგარიშს. თუ ეს შეიგნეს ინგლისში, ამავე შეგნების გზას უნდა დაადგეს რუსეთიც.

*
* *

სცენის მოღვაწეთა პირველი ყრილობა

დიდი ხანია რაც დაიბადა ჩვენი სცენის მოღვაწეთა შორის აზრი ყრილობის მოწვევისა.

აგერ უკვე ნაწილიწადია რაც ჩვენი თეატრი არსებობს და ამ ხნის განმავლობაში მის გარშემო ბევრი რამ შექმნილა, ბევრი ენერგია დახარჯულა.

დღეს ჩვენთვის, ქართველთათვის, თეატრი დიად მნიშვნელოვან ფაქტორად გარდაიქცა. თუ თეატრი სხვა ქვეყნებში თავის დანიშნულებას აღსრულებს, ჩვენში იგი უფრო მრავალშედეგიანია. მას მეტი საქმე აქვს გასაკეთებელი ჩვენში, ვიდრე სხვა ქვეყნებში. ამიტომაც არის რომ ამ ბოლო დროს სათეატრო რაიონი საქართველოში ფრიად გაიზარდა. ქუთაისსა და თბილისის გარდა საქართველოს სხვა დაბა-ქალაქებმაც შეიგნეს საქიროება თეატრისა და დღეს 6 თუ შვიდი მუდმივი დასი არსებობს ამ დაბა-ქალაქების თეატრის მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად.

სჩანს, ქართველი აზოგადობა თეატრს მაღალ კულტურულ დაწესებულებად აღიარებს.

დღეს გაიხსნება ჩვენი თეატრის მოღვაწეთა პირველი ყრილობა. ამ ყრილობაზე სცენის მუშაკნი პირის-პირ წარსდგებიან და პასუხს გასცემენ მრავალს საკითხს; ეს საკითხები, მართლაც, მრავლად არის მოგროვილი.

დღეს უნდა მოხდეს დაფასება ყველა იმისა, რაც გაკეთებულია სათეატრო ხელოვნების სფეროში. დღეს უნდა გავითვალისწინოთ ამ ხელოვნების მომავალი იმდენად, რამდენადაც ეს შესაძლებელი იქნება. დრამატურგთა, მსახიობთა ხელოვნება, რეჟისურა, სცენის ტექნიკა, სადეკორაციო მხატვრობა და მრავალი სხვა საკითხია საკამათოდ წამოყენებული.

არის კიდევ მეორე დარგი საკითხებისა: — პროფესიონალური. აღიარებულია საქიროება ჩვენი სცენის მოღვაწეთა მკიდრო პროფესიონალურ კავშირის შექვრისა.

იმედი ვიქონიოთ რომ ამ ყრილობით დაინტერესდება ჩვენი საზოგადოების დიდი ნაწილი, და სცენის მოღვაწეთ კი ვუსურვებთ, ეს ყრილობა მრავალშედეგიანი ყოფილიყოს, რომ ის აუარებელი მასალა, რომელიც ზემო აღნიშნულ საკითხთა ირგვლივ არის მოგროვილი, სცენის მუშაკთ კეთილად გამოიყენოთ და მომავლისათვის მოქმედების გარკვეული გზა გაეგნოთ.

ან.

უკანასკნელი ამბები

თვალ-აზნაურობის კრებაზედ ერთხმად იყო მიღებული პროექტი საადგილ-მამულო კომისიისა. მომხდარ არჩევნების დროს კომისიაში არჩეულნი

აღმოჩნდნენ: ვ. ყიფიანი, გ. ქურდიანი, ლ. დიას-შიძე, ვ. ჩერქეზიშვილი და დ. ჩოლაყაშვილი. კანდიდატებად: დ. ვაჩნაძე, გ. გაბაშვილი და ი. მამაცაშვილი.

ჟურნალ-გაზეთების და კოოპერატივების ხელმძღვანელთა საუურადღებოთ.

დაიბეჭდა ახალი ოთხმოქმედებიანი პიესა: „სოფლის მასწავლებელი“, „თეატრი და კოოპერაციის“ დამატებით.

პიესაში გამოხატულია სოფლის მასწავლებლებლისა და მოწინავე ელემენტების ენერგიული შრომით კოოპერაციის ბრწყინვალე გამარჯვება. დამატებაში დახასიათებულია კოოპერაციის დიადი მნიშვნელობა კულტურულ-განმანათლებელ დაწესებულებათა გავრცელებაში.

ეს წიგნი ღირს შვიდი შაური, მაგრამ ოც ივნისამდე იმართება ხელის მოწერა და ხელის მომწერნი მიღებენ მას მხოლოდ ერთ აბაზად.

მოუწოდებთ ჟურნალ-გაზეთების აგენტებსა, კოოპერატივების ხელმძღვანელებს, სოფლის მასწავლებელთ და მღვდლებს დაიკვეთონ საკვიტანციო წიგნაკები და მიიღონ ხელის მოწერა ამ წიგნზე. ეს იქნება საუკეთესო ფორმა დახმარებისა საკოოპერაციო ლიტერატურის გამოცემა-გავრცელებაში.

„კოოპერაციის“ რედაქცია.

ადრესი წერილებისა და ფულებისათვის: Кутансь Ред. „Кооперация“, почтовый ящ. № 68.

რედაქციას მოუვიდა ამასთანავე ერთი ცალი დაკაზმული „სოფლის მასწავლებლისა“. წიგნი ლამაზად არის გამოცემული და შეიცავს 79 გვერს.

რედ.

პატივცემულმა მ. გ. ჯანაშვილმა რედაქციას გამოუგზავნა ახლად გამოცემული თავისი წიგნი: „გიორგი სააკაძე და მისი დრო“. წიგნი 52 გვერდიანია და ღირს ხუთი შაური. უნდა აღვნიშნოთ, რომ გ. სააკაძის ისტორია აქამდის დიდს კამათს იწვევს მის პიროვნებაზედ და ეს წიგნაკი, რასაკვირველია კიდევ მეტი ფურცელი იქნება მისი სახის გამოსარკვევად, მაგრამ რედაქცია დაწვრილებით შეეხება ამ წიგნის შინაარსს მომავალ ნომერში.

„არმენიზაცია“. თბილისის ვაქარმა ს. ტერ-არაქელიანცმა შესწირა კავკასიის სომეხთა საქველ-

მოქმედო საზოგადოებას მამული, რომელიც მდებარეობს სოფ. ვაშლოვანში და რომელიც შესდგება ორ სართულიან ქვის სახლისა და ვენახისაგან, იმ პირობით, რომ დასახლებულმა საზოგადოებამ მიმდინარე წლის ენკენისთვეში შეწირულს სახლში დააარსოს სკოლა, როგორც ადგილობრივ, აგრედვე ახლო-მახლო მცხოვრებ სომეხთათვის. ამას გარდა ს. ტერ-არაქელიანცმა სკოლას საქირობისათვის ფულად გადასდო სამასი მანეთი.

ამ დღეებში შემომწირველთან ერთად ეს მამული დაათვლიერეს თბილისის საეპარქიო უფროსმა ეპისკოპოზმა მესროპმა, კავკასიის საქველმოქმედო საზოგადოების თავმჯდომარემ ს. არუთინიანცმა და საზოგადოების წევრებმა მ. პოლოსიანმა და ს. მელქუმიანცმა. შენობა, რომელშიაც უნდა დაარსდეს სკოლა, ახლად არის აშენებული და სავსებით შეეფერება თავის დანიშნულებას. დასახლებულმა პირებმა შემოიარეს სხვა სოფლებიც. მცხოვრებნი სიამოვნებით უხვდებოდნენ მათ და სთხოვდნენ სკოლების დაარსებას. ჯერ-ჯერობით განზრახულია სკოლების დაარსება შემდეგ სოფლებში: ვაშლოვანში, კუმისში, კოდაში და პატარა თელეთში. ამ სკოლებს სუფსილია ექნებათ კავკასიის სომეხთა საქველმოქმედო საზოგადოებისაგან.

ახალი წიგნი. ქართულ სას.-სამეურ. საზოგადოების ხარჯით დაიბეჭდა და ამ დღეებში გამოვა გასასყიდად **კ. პ. კანდელაკის** მიერ შედგენილი სახელმძღვანელო: „**ანგარიშთა და საქმეთა წარმოება წვრილი კრედიტის საკოოპერაციო დაწესებულებაში**“. წიგნი შეიცავს 200 გვერდამდე და ღირს ერთი მანეთი.

მომხმარებელ საზოგადოებათა საყურადღებოდ. დაიბეჭდა მომხმარებელ საზოგადოებათათვის საანგარიშო დავთრები ქართულს ენაზე. მსურველთ უნდა მიმართონ ქართულ სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოებას, თბილისი, ბარიათინსკის ქუჩა № 5.

ახალი კოოპერატივი. სოფ. ხაშში, (ივრის ხეობა) არსდება მომხმარებელი საზოგადოება.

პარასკევს, 6 თიბათვეს, დასრულდა ქართლ-კახეთის თავად-აზნაურობის ჩვეულებრივი „საგანგებო კრება“, დაწყებული მდგომარე თვის პირველს. შემდეგ ნომერში უფრო დაწვრილებით შევეხებით ამ კრებას, ესლა კი უნდა აღვნიშნოთ, რომ ბევრი

მიზეზის გამო, წრევანდელი კრებები ბევრად უფრო მტკილი, დარბაისლური და კეთილ-შედგენიანი იყო, ვიდრე წინად, რასაც ხელს უწყობდა ბ-ნ მარშალის გონივრული თავმჯდომარეობა. ზოგიერთი წვრიმალის გარდა, შეიძლება ითქვას, რომ კრებამ უნაკლოდ ჩაიარა და იმედი ვიქონიოთ რომ ასეთი შეთანხმებული გზა ბევრ სიკეთემდე მიგვიყვანს.

ანგარიში საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების მოქმედებისა 1913 წელს: 1914 წელს 1-ელი იანვრისათვის საზოგადოებას ჰყავდა: 1 მზრუნველი, 4 საპატიო და 409 ნამდვილი, სულ 414 წევრი. საანგარიშო წელს საბჭოს ჰქონდა 16 სხდომა. წევრ-აგენტებად ჰყავდა: 1. მოსკოვში—ალ. ნიკ. ჯავახიშვილი, 2. ქუთაისში—რ. ყ. დათეშიძე, 3. ბაქოში—ივ. სპ. ელიაშვილი და 4. ტფილისში ვახ. დავ. ლამბაშიძე, ალ. ლევ. ჯორჯაძე და იოსებ მერკვილაძე, რომელთაც ჩაბარებული ჰქონდათ საკვიტანციო წიგნაკები საწევრო ფულის შესაგროვებლად.

ა) საანგარიშო წლის განმავლობაში საზოგადოებას ჰქონდა 7 ჩვეულებრივი, 7 არაჩვეულებრივი და ერთი წლიური, სულ 15 კრება.

ბ) ამ კრებებზე მოხსენებანი წაიკითხეს:

1. ალ. ივ. სარაჯიშვილმა: „ერთი გლეხის ოჯახის თავგადასავალი მე-18 საუკუნეში“ (იხ. ოქმი № 66).

2. ს. რ. გორგაძემ შესახებ თვისი მოგზაურობისა 1912 წ. მდ. ყვირილის ხეობაში. (იხ. ოქმი № 66).

3. პავლე ინგოროყვამ შესახებ თვისი მუშაობისა დასავლეთ საქართველოს სამონასტრო წიგნთ-საცავებში 1612 წლის დეკემბერს (ოქმი № 68).

4. ალ. სვანიძემ: „ძველი თქმულებანი ამაზო-ნებზე და მათი ისტორიული სარჩული“ (ოქმი № 70).

5. მანვე: „ასურული ლურსმული წარწერანი ქართველ ტომთა შესახებ და მათი განმარტება“ და „ქართული ისტორიის ერთი პრობლემის გამო“ (ოქმი № 72).

6. ე. ს. თაყაიშვილმა: „ბორჩალოს მახრის ქართული ნაშთები და მათი წარწერანი“ (ოქ. № 74).

7. ს. გორგაძემ: „იოვანე პეტრიწი და მის მიერ ნათარგმნი თხზულება ნემესიოსისა «ბუნებისათვის კაცისა»“ (ოქმი № 75; ეს მოხსენება დაიბეჭდა წინასიტყვაობად აღნიშნული თხზულებისა, იხ. ნემესიოს ემესელი—«ბუნებისათვის კაცისა», 1914 წ. ტფილისი, გვ. III—XXII).

8. მოსე ჯანაშვილი: „არაგვის ხეობა“ (ოქმი № 77).

და 9. ექიმმა აბ. იაშვილი: „ქართული კარბადინის ხელთნაწერები“ (ოქმი № 79).

გ) ამავე წელს, საზოგადოების საბჭოს მონდობილობით, თავმჯდომარემ ე. ს. თაყაიშვილი და საბჭოს მიერ საგანგებოდ მოწვეულმა მხატვარ-ფოტოგრაფმა კუნემ იმოგზაურეს გურია-სამეგრელოს და იმერეთის ეპარქიის სხვა და სხვა კუთხეში, დაათვალიერეს მონასტრები: შემოქმედისა, ვანის ეკლესია, ხონისა, მარტვილისა, კადარისა, სეფიეთისა, ხობისა, ცაიშისა, წალენჯიხისა, სუჯუნისა, გულეკარისა, ტყვირისა და კორცხელისა, სადაც გადმოიღეს ფოტოგრაფიული სურათები ნივთებისა, ფრესკებისა და ეკლესიის გეგმები; ამ მოგზაურობის დროს გადმოღებული მარტო ფოტოგრაფიული სურათების რიცხვი 450 აღემატება. ამავე მოგზაურობამ შეგვიძინა ოციოდე ხელთნაწერი და რამოდენიმე საყურადღებო არქეოლოგიური ნივთი. იმავე პირთ, მდივნის ს. გორგაძის თანხლებით, დაწვრილებით დაათვალიერეს შიომღვიმის მონასტერი, სადაც მხატვარ-ფოტოგრაფმა გადმოიღო საინტერესო ნაშთთა სურათები და შიომღვიმელის საფლავზე აგებული ტაძრის სრული გეგმა. ამას გარდა, თვით თავმჯდომარემ, საზოგადოების წევრ არქიმანდრიტ ნაზარისთან (ლექავა) ერთათ, დაათვალიერა იოანე ნათლის მცემლისა და დავით გარესჯის მონასტრები (გარეკახეთში), სადაც აღნიშნა ნაშთები, რომელნიც უნდა გადმოღებულ იქნან სპეციალისტ მხატვარ-ფოტოგრაფის მიერ 1614 წელს. ამას გარდა, მდივანმა ს. გორგაძემ, ახალგაზრდა მხატვრის გიორგი ხმაღაძის თანხლებით, განმეორებით ინახულა ტაბაკინის მონასტერი (შორაპნის მახრამი), რომლის კედლიდანაც მხატვარმა გადმოიღო საზოგადოების მუზეუმისათვის ქუთათელ მიტროპოლიტის გერასიმე ჩხეტიძის (ტაძრის განმაახლებელია) სურათის პირი; ხოლო საბჭოს წევრმა ირ. სონდულაშვილი ნორვეგიულ მხატვარ ქრისტ. კრონთან ერთათ, ინახულა ბეთანიის მონასტერი (თბილისის მახლობლად), რომლის კედლიდანაც მხატვარმა გადმოიღო ცნობილი ჯგუფი: თამარ დედოფალი, მისი მამა და ძე ლაშა გიორგი და რამოდენიმე სხვა სურათიც (წმ. მარინე ეგვიპტელი და წმ. ზოსინე; აღმაშენებელი ეკლესიისა; ნაწილი განკითხვის დღისა). იმავე კრონმა გადმოიღო მუზეუმისათვის მცხეთის ტაძრის კედლიდან „სამაია“ და საფარის მონასტრის მხატვრობა: ათაბაგები სამცხისა*) და ძმანი ლასურაძენი**) და აგრედვე ჯვარცმა. საბჭოსა-

ვე მონდობილობით, ახალგაზრდა მხატვარმა დავ. კაკაბაძემ ნაყურალეშის ეკლესიის (ლენხუმი) კედლებიდან გადმოიღო ორი დიდი მხატვრობა ჩიქოვანთა (დღლიანთა) წინაპრებისა. იმავე დროს მხატვარი მოსე თოიძე მოგზაურობდა საქართველოს სხვა და სხვა კუთხეში საზოგადოების მუზეუმისათვის საეთნოგრაფიო სურათების დასამზადებლად. ბოლო დროს ე. თაყაიშვილი გაემგზავრა ქუთაისში, საიდანაც მოიტანა საყურადღებო საარქეოლოგიო და საეთნოგრაფიო ნივთები.

დ) საანგარიშო წელს საბჭომ დაურიგა საზოგადოების წევრებს „ძველი საქართველოს“ მე-II ტომი და განაგრძო მე-III ტომის ბეჭედა აგრედვე დაბეჭდა უდიდესი ნაწილი „საქართველოს სიძველენის“ მე-IV ტომისა, რომელშიაც იბეჭდება „როსტომიანი“ ი. აბულაძის რედაქტორებით. ამასთანავე დაადგინა შეერთებულის ძალით გამოსცეს „ფეხვის ტყაოსნის“ სრული ტექსტი ყველა ვარიანტის ჩვენებით (საბჭოს ოქმი № 16).

საზოგადოების მუზეუმში ამ ჟამად არის წრევანდელი შემატებით: საარქეოლოგიო და საეთნოგრაფიო ნივთი—1430; ქსოვილი—396; საისტორიო და საეთნოგრაფიო სხატვრობა—382; საარქეოლოგიო და საეთნოგრაფიო ალბომი 46.

ამას გარდა საანგარიშო წელს მუზეუმში შესამჩნევად იმატა ძველებური ფულების რიცხვმა, რომელთა რაოდენობა ჯერ-ჯერობით ცნობაში მოყვანილი არაა.

შესამჩნევად იმატა საანგარიშო წელს საზოგადოების წიგნთსაცავმაც. წლის დამდეგს წიგნთსაცავში იყო: ხელთნაწერი წიგნი 926, წლის განმავლობაში შემოვიდა 143, გახდა 1096; ნაბეჭდი წიგნი იყო 3568 ტომი, შემოვიდა 2404, გახდა 5972 ტომი (წლის განმავლობაში შემოწირულ წიგნთა შორის 1477 ც. კირიონ ეპისკოპოსის შემოწირულია).

ამას გარდა ბიბლიოთეკაში ამ ჟამად დიდძალი სიგელ-გუჯარია, რომელთა რაოდენობა ჯერ კიდევ არაა ცნობაში მოყვანილი.

საზოგადოების საწყობში 1914 წლის 1-ლ იანვრისათვის იყო: 1. „ძველი საქართველო“ ტ. I, 160 ცალი; 2. „ძვ. საქართველო“ ტ. II, 730 ც.; 3. „საქართველოს სიძველენი“ ტ. II, 424 ც.; 4. „საქართველო სიძველენი“ ტ. III, 509 ც.; 5. პალეოგრაფიული ალბომი 480 ც.; 6. „თიმსარიანი“ 406 ც.; 7. „ათაბაგნი ბეჭა და აღბულა“ 45 ც.; 8. „ისტ. კათოლ. საქართველო“ 90 ც.; 9. „პასუხად სომხის მწერლებს“ 138 ც.; 10. „საბა-სულხან ორბელიანის პორტრეტები“ 75 ცალი.

*) სპასხ მონასტრიდან; **) წმ. მარინეს ეკლესიიდან.

კ ო მ ე დ ი ა

„მადლობას მოვასხენებ ქალაქის სიბჭოს წდობისათვის, მე ვრჩები...“

ბ. ღ. ჟურული.

როდესაც ამბობდნენ ხოლმე, ნუ ვენდობით გ. ჟურულს საერთო საქმიანობაში, რადგანაც საშინელი ლაჩარია. გვიღალატებს და თავსაც მოგვეჭრის, ჩვენ გაცხარებით ვუპასუხებდით—ტყუილია ეს, გ. ჟურული ქართველია. მასთან გონიერი და რად აკადრებს თავის თავს ან თავის მოძმეებს ასეთს სირცხვილს. და ამაში სრულიად დარწმუნებული და მეტად გახარებული ვიყავით, როდესაც გ. ჟურულმა საყოველთაოდ განაცხადა, რომ იგი თავს ანებებს ქალაქის შავრახველ გამგეობის სომეხთა ბუდეს, სადაც ვარჯიშობენ ქართველობის მოტყუებასა და დევნაში.

მეტად გახარებული ვიყავით, მაგრამ მოვტყუვდით, საშინლად მოვტყუვდით... და ნაპირობიც გამართლდა. გამოირკვა, რომ ეს უბრალო კომედია ყოფილა.

ყველასათვის ცხადი იყო, რომ თბილისის თვითმართველობის ბატონ-პატრონნი ხატივოსი და კომპ., დიდი ხანია ქართველების წინააღმდეგ ბრძოლა-ინტრიგებში გაწვრთნილნი არიან. საცა კი ხელი მიუწვდებოდათ და ძალა შესწევდათ შეურაცხყოფას აყენებდნენ მის სახელს. და ამას სჩადიოდნენ ცხადად და გულახდილად.

ლორთქიფანიძეს საქმემ მოთმინების ფილა აუვსო იმ ქართველებსაც, რომელნიც აქამდის მეგობრულ განწობილებაში იყვნენ სომეხებთან.

ამიტომ გ. ჟურულის განცხადებაც ყველა ქართველმა სამართლიანად აღიარა და დარწმუნებული იყო, რომ მისი ქართველი წარმომადგენელი მართლაც გულწრფელად და თამამად მიატოვებს ხატივოსის ბანაკს, მაგრამ ქართველი საზოგადოებაც მოსტყუვდა; ეს უბრალო კომედია ყოფილა, სადაც მთავარ კომედიანტის როლს გ. ჟურული ასრულებდა, სუფლიორისას ა. მდივანი და რეჟისორობას სწევდა „სახალხო გაზეთი“.

კომედია საუცხოვო გამოვიდა.

გ. ჟურული თავის მშვენიერი ღიმილით დამნაშავესებურად თავს უკრავდა ა. ხატივოსს, ა. მდივანი სიხარულით ცეკვავდა (გ. ჟურული მე დავიხსენია) და კმაყოფილი „სახალხო გაზეთი“ დარბაისლურად

სდუმდა და ამ საზარელი ამბავის გამო ვერაგულად დღემდისაცა სდუმს.

მართალი იყვნენ ისინი, რომელთაც გ. ჟურულის სითამამე არა სჯეროდათ. ამბობდნენ, რასა ბრძანებთ, განა ეგ კაცი თბილ ადგილს მიატოვებს...!

აი, თუ ამ წელს ჩვენს ბანკში ადგილი განთავისუფლდა, მაშინ შესაძლოა ქალაქის გამგეობა მიატოვოსო, თორემ ისე, ტყუილ-უბრალოდ, რაღაცა საერო საქმისათვის, არასოდეს! უსათუოდ დარჩებაო.

მართლაც გ. ჟურული უბრალო, პაწია კაცუნად, მეწვრილმანედ გამოდგა... ასწონა, დასწონა და ამაყს, პატიოსან ქართველის სახელს სომეხების ბოძებული თბილი და მყრალი ადგილი არჩია.

რასაკვირველია, გემოვნების საქმეა.

მაგრამ ერთი რამ უნდა დაავიწყდეს ბ. გიორგი ჟურულს—ქართველთ წარმომადგენლობის სახელი. ეს სახელი მეტად საპატიოა, რომ იგი ატაროს იმან, ვინც მოტყუებით შეაცდინა და აღილევა ქართული საზოგადოებრივი აზრი, ფეხზედ დააყენა მთელი ქართველობა, ანაცვალა მისი ეროვნული მოთხოვნილება და საერთო ინტერესი თბილ ადგილს. მეტად საზარელი საქციელი სომეხების კომედიად აქცია და მადლობა გადაუხადა ქართველების შეურაცხყოფელებს და არა კეთილშობილს მტრებს.

„გ. ჟურულს სომეხებმა სადილი აქამესო და როგორც გავიგეთ, დაიყოლიეს ძველ ადგილზედაო, ამას წინად ირონიულადა სწერდა „სახალხო გაზეთი“... მაგრამ ამასთანავე თავისი წარმომადგენელი აფრინა გ. ჟურულთან, უნდა დარჩეო, თორემ ჩვენი ჯგუფის ხმოსნები იძულებულნი იქნებიან ადგილები მიატოვონო.“

გზა მიეცით; პოლიტიკური ხამელეონობის და ავანტიურიზმის დროა!

ვინც არ იცნობს ამ ხელოვნებას, მიმართოს სომეხების მოამაგეს გ. ჟურულსა და „სახალხო გაზეთის“ რედაქციას.

იქ გასწავლიან, როგორ უნდა ატყუოთ გულუბრყვილო ქართველი საზოგადოება და ხამელეონურად ჩასხდეთ თბილად სავარძელში.

ნაცარა..

„სახალხო გაზეთი“ და ჩვენი დაწესებულებანი *)

II

წარსულ წერილში უადგილობისა გამო ჩვენ ვერ აღვნიშნეთ ის მნიშვნელოვანი საკითხებიც, რომელთაც ბანკის ცხოვრებაში უალრესი ადგილი უჭირავთ და რომელზედაც ახალი ფარმაციის ოფიციაში „სახალხო გაზეთი“ არა მარტო თვალებსა ხუჭავს, არამედ კიდევაც უკიყინებს ოპოზიციას: ხმას რად იღებო. ავიღოთ მაგალითად ის საშინელი საფრთხე, რომელიც აღმოუჩნდა ჩვენს ბანკს „დონის ბანკის“ განყოფილების გაჩენით გორში; ე. ი. ჩვენი ბანკის სამოქმედო რაიონში. ხმები ამ ბანკის შემოჩენაზედ შარშან მთელ საზოგადოებას აშფოთებდნენ, გარდა ბანკის ხელმძღვანელებისა, ვისაც იგინი პირდაპირ შეეხებოდნენ. საზოგადოება დარწმუნებული იყო, რომ ბანკის მეთაურნი საკმაო ენერგიას. უნარს და ხალისს გამოიჩენდნენ მეტოქის ალაგმვაში, მაგრამ წრევანდელ კრებაზედ და ანგარიშებიდან გამოირკვა, რომ ჯერაც კიდევ საღათას ძილში ვართ.

გამგეობის მოხსენებაში ჩვენ ვკითხულობთ, რომ გამგეობის თავმჯდომარე ყოფილა პეტერბურგს და გაუგია, რომ... **აღარაფერი ეშველება საქმესაო** და რაც შეეხება სხვა ბანკების ან რომელიმე მეტოქის გაჩენას... ბანკს **შეატყობინებენ ამ გარემოებას**. კრების შეკითხვაზედ, გამგეობის თავმჯდომარემა სთქვა: ჩვენ ოფიციალურად შევიტყუეთ „დონის ბანკის“ ჩამოსახლებაზედ მარტო ენკენისთვეში და ზომებიც მივიღეთო. ასეთი განცხადება ორგვარად არის უხერხული: ჯერ ერთი მთელმა ქვეყანამ იცოდა არა ოფიციალურად რასაც აპირებდა „დონის ბანკი“, **იცოდნენ** ეს ჩვენი ბანკის ხელმძღვანელთაც, მაგრამ ზომების მისაღებად ისინი უტყდიდნენ ოფიციალურ კნობას და საქმის წახდენის რეგისტრაციას; მეორეს მხრით, როგორი იყო ეს ზომები და როგორი იყო ამ ზომების შედეგები. დონის ბანკმა, დაარღვია ჩვენი ბანკის **უფლება** და შემოიჭრა იმ რაიონში, საცა ახალ ბანკს არ შეეძლო ამის ჩადენა. ჩვენმა გამგეობამ კი მარტო მაშინ მიიღო ზომები, როცა ეს უკანონობა

უკვე დაკანონდა. იმის მაგიერ, რომ თავის უფლებათა **აღსადგენად** ეზრუნათ და ზომები მიეღოთ, პეტერბურგში მარტო მომავალის თანხები მიიღეს; ისიც როგორი: თუ ვინმე აღძრავს თხოვნას, შეგატყობინებთო. ესეთი ზომები და ესეთი საქმე—საქმე არ არის! ეს სრული უსაქმობაა, როგორც აღვნიშნა რწმუნებულთა კრებაზედ ბ-ნმა ა. ი. კობიაშვილმა. იმის მაგიერ, რომ უდიდეს საფრთხის დროს, ბანკის მეთაურნი დაფატურებულიყვნენ და ქვეყანა შეეძრათ იმ უკანონობის გამო, რომელიც ჩაიდინა „დონის ბანკმა“, ჩვენი გამგეობა ისე მშვიდად, აუღელვებლივ მიბრძანდება პეტერბურგში და ხელს აწერს: საქმე გათავებულიაო. რასაკვირველია, ამის შემდეგ კრება იძულებული გახდა აპეკისთვის მიემართნა და ეთხოვნა საქირო ზომების მიღება, როგორც დანტერესებულ პირისათვის, თავდა-აზნაურობისათვის. ამ აზრს, როგორც განმათავისუფლებელს საქირო შრომისაგან, სიხარულით მიემხრო გამგეობაც. თავისი ვალი გადააკისრა თავდა-აზნაურობას და მოისვენა... ესეთი უცნაურობა რომ აღვნიშნა ოპოზიციამ, „სახალხო გაზეთი“ სდუმს და ამავე ოპოზიციას უკიყინებს.

აღნიშნული იყო ისიც, რომ საბანკო შენობა მეტად ძვირად ჯდება და უკვე 1914 წლის იანვრამდე **ზედმეტად** დაიხარჯა 85000 მანეთი. ჩვენ არ ვიცით, რამდენი დაიხარჯა იანვრის აქეთ, ან რამდენი დაიხარჯება შემდეგ, მაგრამ გადაჭრით შეგიძლიან ვიწინასწარმეტყველოთ, რომ ის კომისია, რომელმაც ააშენა ჩვენი ქართული თეატრი, ასევე ჩაიფლობა ქართულ ბანკშიაც და **კათეგორიული რწმუნება გამგეობის თავმჯდომარისა, რომ ამაზედ ზედმეტი საქირო არ იქნებაო**—ისევე კათეგორიულად გაცრუვდება, როგორც კათეგორიულად ითქვა.

ჩვენ შარშანვე ვწერდით იმ უწესოებაზედ, რომ გამგეობის წევრი და ზედამხედველ კომიტეტის წევრი შედიან საამშენებლო კომისიაში, მაგრამ ჩვენს საზოგადოებაში არიან „ოფიციალები“ რომელნიც ყველაფერზე თვალებსა ხუჭავენ. არა ნორმალურად უნდა ჩაითვალოს ის მოვლენა, რომ გამგეობა და ზედამხედველი კომიტეტი თვითონ **იღებენ მონაწილეობას** საამშენებლო კომისიაში, და არა მარტო თვალყურს ადევნებენ, რადგან, როგორც ეს სრულიად გამოაშკარავდა კრებაზედაც, გამგეობაც და კომიტეტიც იძულებული ხდება ძალაუფლებურად გაამართლოს ყველა შეუსაბამო ხარჯიც კი, რაკი ამ ხარჯის გაღებაში თვითონაც მონაწილეა. როდესაც

*) იხ. „ქლდე“ № 22.

შეეკითხა კრება, თუ რად დახარჯეთ ზედმეტი ფულიო, ზედამხედველ კომიტეტის თავმჯდომარემ გაიმეორა ის ცნობები, რაც ეწერა მოხსენებაში: დაიხარჯა ზედმეტ ადგილის ყიდვას 30000 მ. ზედმეტ შენობაზე 30000 მ., წინაპირის შეცვლაზე (ხელოვნური ქვის მაგიერ, ბუნებრივი ქვა) 15000 და საძირკველის გამაგრებაზე 10000. სიტყვა არავის დაუძრავს, თუ რისთვის იყო საჭირო მიწის და შენობის მომატება, რისთვის იყო საჭირო ფასადის შეცვლა და სხ.

გამგეობის თავმჯდომარე უფრო შორს წავიდა და როცა ბ-ნა სვიმონიშვილმა ციფრებით ხელში დაამტკიცა, რომ შენობის მასალა და სამუშაო გაცილებით მეტი უჯდება ჩვენს ბანკს, ვიდრე სხვა დაწესებულებათ, — ოხუნჯობით უპასუხა. მაშინ როდესაც მანთაშვიის სკოლა შენდებოდა 75 მან. საყენი, რეალური სასწავლებელი 72 მანეთად, სახელმწიფო ბანკის კონტორა 75 მანეთად — ჩვენმა ბანკმა ყველას გაუსწრო და აძლევს 82 მანეთს კუბიკურ საყენ ში. ასევეა სხვა მასალა — საქმეშია. როგორც ხმები დადის, ჩვენი ბანკი აპირობს კარფანჯარის გაკეთებას კაკლის ხისას და თითო კარი და ფანჯარა უჯდება 140 მანეთით. ეს დაუჯერებელი იქნებოდა, რომ ქართული ბანკი არ იყოს და ქართველები არ აშენებდნენ და მეორეც ის ქართველები სწორედ, რომელნიც აშენებდნენ ქართულ თეატრსაც.

აი რა ამბები ხდება ჩვენს ბანკში, აი რას აქცევდა ყურადღებას ოპოზიცია, რომელმაც „სახალხო გაზეთის“ საყვედური დაიმსახურა ბანკის საქმეთა უცოდინარობისათვის.

აღძრული იყო საკითხი შტატ-გარედ მდგომ მოსამსახურეებზედაც, რომელმაც მოიტანა საზოგადოთ საკითხი დაბალ მოსამსახურეთა მდგომარეობის გაუმჯობესებისა. საკითხი უფრო დემოკრატიული ელფერისაა და ამისათვის მიანიც უნდა გაენძირია ხელი „სახალხო გაზეთს“ და აღენიშნა ის უცნაური ამბავი, რომ ზოგიერთი მოსამსახურე 7, 8 და 10 წ. შტატ-გარედა რჩება, ვითომ იმიტომ, რომ მისი ადგილი «დროებითია», გამგეობის განცხადებით. სხვა მოსამსახურეთა ბედიც ამავე მდგომარეობაშია, სულ იმის მოლოდინში, რომ საჭიროა საერთო რეორგანიზაცია, რომელზედაც აგერ მესამე წელიწადია ლაპარაკობენ, მაგრამ გამგეობა აგვიანებს... სანამ საკუთარი შენობა გვექნებაო. შენობა არ ვიცით, როდის იქნება, ცხოვრება კი თავისას თხოულობს და თუ გამგეობამ მოიცალა და შარ-

შან თითონ მოიმატა თითო წვერზედ ას-ასი თუმანი, რატომ ვერ მოიცალა დაბალ მოსამსახურეთათვის? სრული ქეშმარიტება ბრძანა გამგეობის თავმჯდომარემ, რომ საზოგადო კრება არ უნდა ერეოდეს ამა თუ იმ შინაგან საქმეთა ნაწილობრივ შეცვლაში, რადგან ეს კომპეტენციას შეადგენს გამგეობისას, მაგრამ თუ გამგეობა შესაძლებლად სთვლის თავის წვერებს თითონ მოუმატოს ნაწილობრივ ჯამაგირი, შესაძლებლად უნდა სცნოს ის საზოგადო მოსაზრებაც, რომ ყველა მოსამსახურეს მდგომარეობა საერთოდ გაუმჯობესდეს.

მდგომარეობის გაუმჯობესებამ, რასაკვირველია უნდა გამოიწვიოს მოსამსახურეთა შემადგენლობის გაუმჯობესებაც; მაგრამ ამ ზომამდე ოპოზიციის გამბედაობაც არ მისულა და რად მივიღოდა გამგეობის, ან მისი მფარველი „ოფიცოზის“ მსჯელობა.

ვგონებთ, ჩამოთვლილი მაგალითებიც საქმარისია რომ ნათელი გახდეს, რაგვარად მიმდინარეობს საქმე ჩვენს უდიდეს დაწესებულებებში: სკოლასა, წ.-კ. გ. საზოგადოებასა და ბანკში. მომავალი წ.-კ. გ. საზოგადოების კრება, უეჭველია, იმავე მდგომარეობაში იქნება, როგორც შარშანდელი და „სახალხო გაზეთი“, დღეს უკვე „ფურცლად“ ქცეული, გამგეობის მფარველობას იკისრებს ისევე, როგორც იკისრა სხვა ზემოაღნიშნულ გამგეობათა მფარველობა, იმის და მიუხედავად, რომ თვალნი ხედვად უნდა ჰქონდეს და ყურნი სმენად და საზოგადოებრივი ინტერესი არ გასცვალონ მფარველობით სისტემაზედ. მფარველობით სისტემას არავისათვის კარგი არ მოუტანია და მით უმეტეს სიკეთეს არ მოუტანს არც საზოგადოებრივ დაწესებულება და არც თვით ოფიცოზ-მფარველებსა. ჩვენი მხრით ვაფრთხილებთ „სახალხო გაზეთს“, რომ შედგომა ასეთ ნიადაგზედ არა მარტო ანტი-საზოგადოებრივია, არამედ ანტი-ეროვნულიც. ამ მხრივ კი „სახალხო გაზეთმა“ უკვე გადისროლა ქვა „ერთ-ერთ მიმართულებისაკენ“ (უეჭველია ს.-დ — ესაკენ) და მოუწოდა მართლმადიდებელთ: დაფაცურდით მომავალ კრებისათვის და... ისევ ჩვენი უსაქმურნი აირჩიეთო. ასე სჯის საზოგადო საქმეებს ჩვენი სოციალ-დემოკრატიული ოფიცოზი.

რ. გ.

მოწყალეო ბატონო, გნიაზო გიორგი! **)

შენი წერილი კვ-ს ოქტომბრიდან მე გვიან მივიღე, რადგან შენდამით ადრესი გურიის ეპისკოპოსთან დაგეწერა: მაგრამ ზირი მისი კარგა ხანია წამოკითხა კვ. გრ. დადინმა. ამ შენმა წერილმა კარგი ქართული ენით დაწერილმა, გამტუყუნა ზოგიერთი შენი ბროშურის წამკითხველნი, რომელნიც ამბობდნენ: „უთუოდ. მან თვითონაც კარგათ არ იცის ის უბედური ქართული ენა, რომელსაც, სხვათა შორის, უწინასწარმეტყველა მისიზობა და გაქარვება“. მე კი აქვე ბოდიში უნდა მოვიხადო, რომ ეს ჩემი მასუხია არ არის ისეთი კარგი ენით დაწერილი, როგორც შენი წერილი. ამასაც დაუშატებ: მასუხის წერას შეუდგები არა უსარგებლო ციფობისა და ამოთავის-მოუყარობისა გამო, არამედ იმ განზრახვით, რომ, იქნება, შეშმაბრტება აისხნას უმჯობესათ. მე მაქვს სხეუში, ვის ვწერ ამ წერილს: ვიცი წინათვე, რომ ის, რომელსაც ამ წერილს ვსწერ, მადლად განათლებული კაცი არის, და სწუხად არ მიიღებს ჩემ წერილს, თუმცა და იგი არ ეთანხმება მისს აზრებს: მადალსა და ვრცელ მნიშვნელობას აძლევ ენას, როდესაც იტყვი. „ენა კაცისათვის და მეტადრე სოციალად ხალხისათვის ის არის რაც სული ხორცისათვის.“ სხვა ვინმესთან, არა ისეთ განათლებულთან და ლოდიკის მტოდნესთან, რომ მქონდეს ბასია, აქ მე ამ სახით ვუზმასუხებდი: თუ ენას ისე დიდი მნიშვნელობა აქვს, მით უმეტესად ძნელია და შეუძლებელი არის ხალხისათვის მისი მოსმობა; მით უმეტესად უნდა ეცადოს ხალხმა მისი შეკეთება, გავრცელება, გამდიდრება, დამარხვა და არა დაკარგვა. აქვე მოვიყვანო სამართო წიგნიდან ამ სიტყვები: რა სარგებლობას შეიძინოს კაცმა სოაელი ეოველი და სული მისი იზღვიოს; ანუ რა მისცეს კაცმა ნაცვლად სულისა მისისა.“ მაგრამ ვიცი, რომ ამისთანა მასუხი მე შენთან არ გამოვა, შენ მაშინვე სიტყვას გამოწვევტ და მიმასუხებ: თუ კი ბუნებითი წესი და კანონი არის, რომ მცირე ხალხის ენა მოიპოს, დიდი ხალხის გავრცელებს, რაც გინდა ისუროს, იზრუნოს ზირველმა, ბუნება მის წესს ვერ გადავა. მართლაც, თუ ის აზრი, რომელსაც შენ ამტკიცებ ბროშურაში, ბუნების კანონი არის, უსარგებლო

იქნება ეოველი წინააღმდეგი ზრუნვა და ლაზარაკი: ბუნების წესი, ვით თვით დმერთის წესი, სრულდება ჩვენ დაუკითხავად, მისთვის სულ ერთია, მოგწახს თუ არა მისი კანონი. მაგრამ, რით ამტკიცებ შენ, რომ ის მოველენა (მცირე ხალხის ენის განქარვება) არის ბუნებითი წესი? ამას შენ ბროშურაში ამტკიცებ მარტო ლოდიკური თეორიით (теорией), მართლაც, ღრმთ მასხარებულად და გონივრად გამოთქმული თეორიით. მაგრამ მაინც თეორიით; იმ შენი თეორიის თავსაკიდური აზრი — ეს არის: სახელმწიფო არის და უნდა იყოს ერთი ორგანიზში (одно органическое целое); ერთ ორგანიზმეს ერთი სული უნდა ქონდეს, ეს სულია ორგანიზმისა; მაშასადამე, ენა უნდა იყოს სახელმწიფოში წინააღმდეგ შემთხვევაში სახელმწიფო არ იქნება მაკარი და მკვიდრი.“

ეს აზრი თეორიულია. შედარებით ანუ დამსკავსებით შეიძლება სიტყვას კაცმა: სახელმწიფო ორგანიზში არის, მაგრამ ასო-ასოთ არ მიღება ეს დამსკავსება. მართლაც, სახელმწიფო არის შეერთება მრავალთა განყოფილთა ორგანიზმთა, ე. ი. ადამიანთა; რაც გინდა მკვიდროდ და მაკრად იყონ იგინი შეერთებულნი, ასო-ასოთ ერთ ორგანიზმს ვერ შეადგენენ. ზრატკაცა, გამოცდილება ამტკიცებს, თუ არა ამ შენს თეორიას? შენ ჩემზედ უკედ იცი, რომ თეორია გამოცდილებაზე უნდა იყოს დამკარებული, ფაქტებისკან უნდა იყოს გაუყანელი და არა უკუდამ, ე. ი. ფაქტები თეორიიდან არ გამოიყვანება. მართლაც, შენ წერილში კი მოიყვან რომელთამე ფაქტებთა დასამტკიცებლად შენი თეორიისა, (ამათ განვიხილავ ქვემოთ). მაგრამ ბროშურაში ფაქტები არ მოგუყვს; მხოლოდ ამბობ: „ისტორიული განხილვა მეორე ნაწილში იქნება“. თეორია რაც გინდა ღრმა და საფუძვლიანი იყოს, ვერაოდეს ვერ ახსნის მრავალფეროვანს, მრავალკერძოს, და უცნობივლად მოძრავს, მუდამ ცვალებადს კანცობრივს ისტორიულს ცნობრებასა..... ახლა გადავად იმ ფაქტების განხილვაზედ, რომელთა შენ მოიყვან წიგნში. მაგრამ, წინაპირველად ჩემი მხრით მოგიყვან აქ ერთსა შესანიშნავს, სოციალად ფაქტს: დედა-მიწის ზურგზედ დასამამიდგან ვიდრე აქობამდე, და ახლაც ჩვენც ღრთებში, არ ეოფილას და არ არის ისეთი დიდი სახელმწიფო, რომელსა შინა ეოველნი მცნობრები ლაზარაკობდნენ ერთი ენით; ეოველ დიდ სახელმწიფოში ეოველთვინ და ეოველგან კარდა ერთი უმთავრესი სამართოველო ენისა, ეოფილან სხვა წერილ-წვრილი ენები; გარნა ეს გარემოება არაფერს არ უშლიდა და არც ახლა უშლის, ე. ი. მარტო ამ გარემოებას სახელმწიფო არ დაურდვევია, არც დაუსუსტებია. შენ წიგნში მოიყვანილი ფაქტები, ჩემი შეხედვით, არ ამტკიცებენ შენი ბროშო-

1) იხ. „მოამბე“ № III, 1896 წ.
 *) ეს წერილი გადმოგვტლილია პატარა ბროშურიდან: „სულმნათი გაბრიელის საუნჯე“ და ვათავსებთ, როგორც დღესაც ისევე საინტერესოს, როგორც ყოველთვის.

ურის თეორიას, არამედ ამის წინააღმდეგს. შევიცარბას უჩვენებ და იტუვი, რომ აქ სამი ენა არის და ამისათვის ერთი მკვიდრი სახელმწიფო არ არის.

შევიცარბა დიად მკვიდრი და მაგარი სახელმწიფო არის. ანუ ფედერაციის რესპუბლიკას შენ სახელმწიფოდ არა სთვლი? ნუ თუ მარტო მონარხია არის მკვიდრი და მაგარი სახელმწიფო და რესპუბლიკა კი არა? ვგანებ, შევიცარბისთანა განათლებული, მაგარი ერთობით, თანხმობით სასუ სახელმწიფო არც კი არა მთელ ევროპაში. მართლაც, ავსტრია, რომელსაც შენ მოიყვან შემდეგ შევიცარბისა მაგალითად, თითქმის შენ აზრს აშრთლებს; ავსტრიაში სამი თესლია ანუ ენა: ნემეცური, მაღარიული, სლავიანიური; ერთმანეთში უთანხმოდ და სიძულვილით სცხობრობენ, მაგრამ აქ ესებას განსხვავება არაფერ შუაში არის, არამედ სხვანი ისტორიულნი მიზეზნი და გარემოებანი. ზემოსხეხებული სამი თესლი მახლობელ დროებაში შეადგენდნენ სამთა მძღავრთა სახელმწიფოთა. მერქე, ხელოვნებით და არა ბუნებობითის წესით იქმნენ შეერთებული ერთ სახელმწიფოს ქვეშ. საუბედურათ, მათ მმართველობა სწორის სამართლით (равноправно) არ ეზერობა ვეკლა თესლებს; ნემეცები და მაღარები ავიწროებენ ჩეხებს და სხვა სლავიანებთ; ბოლოს ერთმანეთშიადაც აქვთ შური და სცდილობენ მოიხვან უზირატუსობა. (გეგემონია). ამ მიზეზებით და არა ენის განსხვავებით არის ავსტრიაში არეულობა და შფოთი... ისტორია, მართლაც, ახსენებს მრავალთა თესლთა და ენათა, რომელნიც თითქმის განქარდენ ისტორიული ასპირეზიდგან, მაგრამ რა იყო ამის მიზეზი? ძალადობა, მტრისაგან შევიწროება, იძულება, ამოწვევტა! თუ ამ სხვით ენის მოსპობას უწოდებთ თქვენ ისტორიულ განხად და წესად, მაშინ წინააღმდეგს ვერავინ დაგიმტკიცებს. ამ სხვით მოიხზა გადღეობის თესლი და ენა, რომელთაც შენ ახსენებ წიგნში. გადღეობი ნახევარი ამოწვევტეს და ნახევარი ნახევარი ფრანგებმა გაიუგეს მაგრამ, ამბობენ, რომ ფრანციაში, ე. ი. ნორმანდის ზროფინციაში ახლაც არიან დანარჩენი მათის თესლისა, კელტები, რომელთაც შეხსული აქვთ მათი ძველი ენა. რადგან სიტუვა ფრანცისა შეხს, აჰ, ერთი შესანაშნავი ჩვენი საგნის ასახსნელად ფაქტი: სუეველანი ამბობენ, რომ ფრანცისთანა ერთ გვარფანი და ეროფანი სახელმწიფო არ არისთ ევროპაში, მაგრამ იქაც, სამხრეთის მხრით ისპანიის სამძღვრებთან, ახლაც სცხობრობს ერთი ძველი იმ ერის დანარჩენი ხალხი, სახელად ბასკი რომელიც ახლაც თავის ძველ ენას ხმარობს. ასთუ რომა მათ სასამართლოში ფრანგი მეთარგმნე უნდება. განსხვავ, რომა ევროპის ზირველმა ენამ ვერ მოსპო „ბასკების“ ველური ძველი ენა, რომელსაც

ხმარობს ერთი მუჰა ხალხი ორი ათასი წლის განმავლობაში! რისაც შენ ამბობ მეორე ნაწილში შენი ბროშიურისა, იმაზედ, რომ მცირე ხალხისათვის მიუცილებელი საჭიროება და სარგებლობა არისთ შეერთება დიდ ხალხთან, მისი ენის სწავლა, მისი ენით მიდება განათლებისა, ეს უოველივე დიად ზატოსანი და ჭეშმარიტია, თუ გინდა ბუნების წესი და კანონი არის: ბუნებაში უოველივე ერი სუსტი და მცირე ეძიებს შეერთებას და გაძლიერებას უღონიერების და უძლიერების შემწეობითა.

სხვა საბუთა და დამტკიცება, რომ არ იყო ამ აზრისა, მარტო ჩვენ, ქართველთა მაგალითი და გარემოება ცხლათ ჭეოფს ამას. ჩვენი ხალხი და ქვეყნა რომ არ შეერთებულიყო ძლიერის რუსეთის ხელმწიფის ხელში, ახლაც ჩვენ შთანთქმული ვიქნებოდით მაჰმადიანთა სიბნელებში.

ამის წინააღმდეგს ვინ იტუვის, კარდა ჭკუით დაბნელებულთა? თუ, მართლაც, ბუნებას ასეთი წესი და კანონი აქვს დვთისაგან მიცემული, რომ მცირე ხალხის ენა და თესლი უთუოდ უნდა შთანთქმული იქმნას დიდა ხალხისაგან, — კურთხეულ არს დიდი და მოწველე ღმერთი, რომელმაც არ დაანება ჩვენი ტომი შთანთქმად თათრებთ და ეიზილბაშებთა, წვეულთა და შეჩვენებულთა (იმთ ეკოლენი სტანჯეს, აწვალეს და გარეფენ ჩვენი უბედური მამება, რომ შემუნდობა მათი დაწვევლას). შეერთება (слиянiе) სხვა არის და შთანთქმა სხვა. უოველიფრით შეიძლება შეერთდეს მცირე ხალხი დიდთან: სულთ, გულთ, აზრთ, ინტერესებთ; მაგრამ მისი ენის მოსპობა არ შეიძლება და არც არაფერს დაუშავებს, ანუ დაუშლის ენა ამ ერთობას. შენ ამბობ, რომ მცირე ხალხი თავისი ღარბი ენის საშუალებით ვერ მიიღებს ცივილიზაციასთ. განა არ შეიძლება, რომ დიდა ხალხის ენით მიიღოს კაცმა სწავლა და განათლება და მისი ენაც არ დაივიწყოს? რა დაგიძლად შენ ქართული ენის ცოდნაში? დიდი განათლება მაინც მიცილია რუსული, ფრანციული და სხვა ენათა საშუალებით და შენი ენაც არ დაგიკარგავს. ამ სხვით იქვეფანი უოველნი ზირნი, დიდი განათლების მაციბელნი. ხალხის ხალხთან ერთობა (слиянiе) მარტო ენით არ მოხდება და არც დაბრკოლებებს; ამას გვიწვევტებს ისტორია ცხლათ. ენაზე უდიდესნი არიან სხვანი კავშირნი, რომელნიც შეკერთებენ უფრო მაგრათ ხალხთა და ტომთა: კაცისა შინაგანი გრძნობა, და ხალხის „აზრი“, ხასიათი ენაზე უდიდესნი არიან. ენა არის მხოლოდ მათი გამომთქმელი, გარეგანი სახე; თუ სიფეარული, ნდობა, ინტერესების ერთობა არ შეკავშირებს კაცს კაცთან, ხალხს ხალხთან, ენა იქ ვერაფერს იქმს; და სუეველ ერთად ამათზე

უდღესნი ბურჯი გაუწვევტელი კავშირისა ხალხთა შორის, ჩემის აზრით, არის სჯულის აღსარება. თუ ერთი სჯული და აღსარება აქვს ორ შეერთებულ ხალხს, ამასვე უმტკიცესი კავშირი სხვა აღარ იქნება მათ შორის. შენი ბრძოლის აზრს, თუ უკაცრავათ არ ვიქნები ამის თქმით, ის აწინებს, რომ იგი არის გამოთქმული კატეგორიულად (категорически), ანუ აქსიომის მსგავსად (какъ аксіома), ე. ი. არ აქვს განსხვავება. აქსიომები მარტო მათემატიკაში არიან მისაღები, ისტორიაში და ფილოსოფიაში ძნელად მოაზრებთან ისინი. მართალია, ზირველად მცირე ხალხები სხვა და სხვა ნაირი არიან. მათშიდაც დიდი განსხვავება არის. ჩვენ, ქართველები და სომეხნი მცირე ხალხნი ვართ ერთი მხრით; მეორე მხრით, — აფხაზნი, ოსნი, ლეკნი ანუ, ვსთქვათ, რესეთში — მორღვა, ჩერქისი და სხვანი მცირე ხალხნი არიან, მაგრამ ნუ თუ ორავე ამ ღრუბის (группа) ხალხზე ერთი და იგივე ითქმის შესახებ მათი ენისა!..

მეორე ღრუბის ენები არიან უკიდურესად მართლად ღარიბნი; მათი ენით არა ერთი განხეხებული (отвѣченное) აზრი არ გამოითქმის; ანაზი და შვიგნობრობა მათ არა აქვსთ, ლიტერატურა მით უმეტესად; ისტორიული თავის ცნობა (историческое самосознание) მათ არა აქვსთ, ერთი სიტყვით, არა ერთი ელემენტი არა აქვს მათ ენის მუთუფლობისა ანუ არსებობისა. ამისთანა ხალხებზე მარტო რომ გეთქვა ის აზრი შენი, მაშინ არ გაუძნელდებოდა კიდეც კაცის განებას მიღება მისი. მაგრამ ქართულს, სომხურს და ამათ მსგავსთა ენათაც ზედტყუ თუ გააგრძელე ის შენი აზრი, მაშინ არავინ არ შეიწუნარებს მას. ქართველის და სომეხების ენანი, თუმცა მცირე ხალხის ენანი არიან, მაგრამ არა ღარიბნი; იმ ენებს აქვს შვიგნობრობა, ლიტერატურა, სდმროფ წერილი და მრავალნი წმინდა მამათა ნაწერები და ნათარგმნი; ამ ორ ენაზე უოველი მეცნიერება და აზრი გამოითქმის, მათ აქვსთ ორი ათასი წლის მეტი ისტორია, ისინი იუვენ ოდესმე თვით მდგომარენი სახელმწიფოთანი. ერთი სიტყვით აქვთ მათ უოველნი ელემენტნი არსებობისა და სიცოცხლისა. ამისათვის მათი განქარება ძნელად საფიქრებელია, შეუძლებელია და წარმოუდგენელია. მეორე განსხვავება ის უნდა მიგეცა შენი აზრისათვის, რომ შესაძლებელია და მრავალ გზით მომხდარა მცირე ხალხის ენის შეერთება, ანუ უმჯობესად გადასვლა მის ერთ გვაროვანის, მაგრამ განსხვავებულის დიდი ხალხის ენასთან, მაგალითებრ: მოლოროსიულის დიდ რუსულ ენასთან, მეგრული ენის ქართულთან და სხვა, მაგრამ ეს იქნა ენის გადაკეთება და არა განქარება, თვით ზოლმური, ბოლგარული, ჩეხული, კალდი, ჩინური და

სხვანი სლავიანების ენები რომ გადაკეთდენ რუსულ ენათ, ეს განსაკვირვალნი არ იქნება. მაგრამ, მე დარწმუნებული ვარ, ამისთანა მოვლენაც ძვირათ მოხდება. უფრო შესაძლებელია უფრო სწორად ამის წინააღმდეგე მომხდარა: ე. ი. ერთი ძირი დედა ენისა მრავალ შტოებათ განყოფილია. გარნა ორი სრულიად სხვა და სხვა გვარის ენა შეერთდეს, თან მცირე ან მცირე ხალხი სრულიად სხვა გვარის ენა რომ თავის-თავად, გარეშე უოვლისა იძულებიას, განქარდეს და მის მაგივრად სრულიად სხვა გვარის ენა რომ მიიღოს, რაც გინდა მცირე უნდა იყოს ხალხი, ეს შეუძლებელია. მომეტებული დეტენტრალიზაციაც არ არის კარგი, მაგრამ ისევე ისა სჯობია ზირველს, ე. ი. ცენტრალიზაციას. ამისათვის, მე მგონია, მავნებელი იქნება ისიც, რომ ენები მცირე ხალხების სულ განქარდეს და დიდი ხალხებისა დარჩეს. მესამე განსხვავება ის უნდა მიგეცა შენი თხზულებათათვის, რომ მცირე ხალხში უოველნი დაწინაურებულნი ზირნი: თავად-აზნურნი, სამღვდელონი სწორად ივიწყებენ თავის ენას და დიდი ხალხის ენას მიიღებენ და არა მთელი ხალხის მასით (массой) ან რა სახით შეიძლება ეს? ავიდოთ ერთი სოფელი, მაგალითებრ დიდომი, ანუ გუდაში იმერეთში: აქ გლეხი კაცი და ქალი დაიბადება, ატარებს სიცოცხლეს თავის ოჯახში თავის ენით, ასში ერთხელ ვერ გაიგონებს სხვა ენას; რა სახით დაივიწყებს ის მის ენას? სკოლები მოაწოდებენ მას ენას? სკოლა სოფლისა ვერასოდეს ვერ იმოქმედებს ისე, რომ თავისი ენა დაივიწყოს აღამაზნს. სხვა არის, როდესაც დიმიანიაში, აკადემიაში, უნივერსიტეტში ისწავლის კაცი, მაშინ სწორად დაივიწყებს თავის ენას; მაგრამ ამისთანა მადლიანი სასწავლებლები არადღეს არ უოფილს მთელი ხალხისათვის გახსნილნი, არამედ ათასში ერთისათვის მე მგონია, რადგანც შენ იურისტი ხარ და გონება უოველთვის გართული გაქვს დიდი სამოქალაქო საქმეებში, ამისათვის ნამეტანი ფინესელი იდეალი (идеаль) შეგუიქნება სახელმწიფოს მკვიდრობაზე და სიმარტრეზე. ამ შემთხვევაში შენზედაც ითქმის ის ანაზა, რომელსაც ამბობენ შენებრ ფინესელ იურისტებს: „pereat mundus, fiat iustitia,“ ქვეყანა დაიქვს, ოღონდ სამართალი კი შესრულდესო. ქვეყანა თუ დაიქვს, სამართალი ვისათვის იქნება საჭირო? შენც ერთი მხრით ასეთ ამბობ. სულ უველა მცირე ხალხის ენები განქარდეს, მხოლოდ სახელმწიფო გამაგრდესო. მაგრამ საქმე ის არის, რომ სახელმწიფო ვერ გამაგრდება. თუ კიდეც უკაცრავად არ ვიქნები ამ კითხვაზე, წავიკითხვას თუ არა უცხო ფილოსოფოსის დოქტორ სტიურატ მილლის (Джона Стюарта Милля) თხზულება თავისუფლებაზე (О свободѣ), მესამე თავი, სლადც ის უცხოთ :მტკიცებს!

რამ ინდივიდუალობა (ИНДИВИДУАЛЬНОСТЬ). ე. ი. უფალი საკუთარი განმარტებული თვისება, ხსიათი საჭიროანი არიან უფალი კაცისა (მაშასადამე ხალხისათვის) კეთილ-მდგომარეობისათვის და ბედნიერებისათვის, ხალხის ინდივიდუალობის უმთავრესი ელემენტი არის ენა, მაშასადამე ისიც საჭირო არის ხალხის ბედნიერებისათვის, თუ ეს ასე არის, მაშინ ენის გამოცვლა არც მცირე ხალხს არცებს, არც დიდი ხალხისათვის, რომლის ენას მცირე ხალხი მიიღებს, არის სასურველი. მცირე ხალხი რომ შეერთდება დად ხალხთან, რამე მცირე მაინც თავისი საკუთარი კარგი ელემენტი უნდა შეიტანოს და დაემატოს დიდ ხალხს; წინააღმდეგ შემთხვევაში დიდ ხალხს უსარგებლო ტვირთი დაელება კისერზე; როგორც რომ კარგ მუშა მშრომელს ოჯახს ეშველოს უღონო ზარმაცი კაცი, არაფერს სარგებლობას არ მოუტანს, კარდა იმისა, რომ ოჯახის ნაოფლად ზურს შეუქმნის. მცირე ხალხი მოკლებული თავის ენასა—იქნება მოკლებული უფალი ინდივიდუალური ხსიათის თვისებათა და უსარგებლო იქნება თავისთვისაც და სხვისთვისაც, როგორც კერძო პირი, არა მქონსა პირადი თვით-მდგომარეობისა (Личной самостоятельности) ვერაფერ კეთილ და სასარგებლო საქმეს ვერ იქმს.

ამ ჩვენ ურთი-ერთშარის მიწერ-მოწერას, ვგანებ, შენ არ აძლეუ არავითარ ზოლიტიკურ მნიშვნელობას, ვითარცა შენ არ ვსედავ მასშინა სხვა არაფერს, მხოლოდ ერთ სამეცნიერო ისტორიულ საგანზე ბაასს. ახლა ისეთი დრო დაგვიდგა, თვით უბრალო შეგობრულ დაზარაკშიაც ეძიებენ სოციალური ზირნი ზოლიტიკურ განზრახვას; ამისათვის დაეთვალე საჭიროდ ამისი თქმა. ბოლოს ერთ ბოდიშს კიდეც მოვიხდო: გრძელი წერილით თავი შეგაწეინე: მაგრამ ისეთ საგანზე ვლანზარაკობ, რომელიც შენ გიყვარს, რომელზე ბაასი არ მოგწეინდება ამისათვის ვებედავ გრძელი წერილის მოწერას, უკაცრავად ვარ აგრეთვე, რომ ცუდი ხელით ნაწერი არის ეს ჩემი წერილი.

შენი ერთგული და სიმარლის მსურველი
 ბაბრიელი, ეპისკოპოსი იმერეთისა.

ქ. ქუთაისი, 21 ნოემბერი 1872 წელი.

წერილი რედ. მიმართ

„კლდის“ პირველი თიბათვის ნომერში მოთავსებული იყო წერილი „რა ხდება სათავად-აზნაურო გიმნაზიაში“. ამ წერილის თითქმის სამი მეოთხედი შეიცავს კრიტიკას, რომელიც მიმართულია მასწავ-

ლებელ გ. ნათაძის სიტყვის წინააღმდეგ, რომელიც მან წარმოსთქვა გიმნაზიის საზოგადო კრებაზე საკითხის შესახებ, მიეცეს მშობელთა წრის წარმომადგენლებს ვადამწყვეტი ხმა პედაგოგიურ საბჭოს სხდომებზე თუ არა.

როგორც ეტყობა ამ ჟურნალის წარმომადგენელს ვერ გაუგია, ბ. ნათაძე თავის აზრს გამოსთქვამდა და ასაბუთებდა საზოგადო კრებაზე, თუ პედაგოგიურ საბჭოს უმრავლესობისა. მოვალედ ვრაცხ ჩემ თავს გამოვაცხადო, რომ ნათაძე პედაგოგიურ საბჭოში ამ საკითხის გამო ემხრობოდა იმ აზრს, რომ საჭიროა მიენიჭოს მშობელთა წრის წარმომადგენელთ ვადამწყვეტი ხმა პედაგოგებთან ერთად ყველა საკითხებში, გარდა სპეციალური რომელიმე საკითხისა. თუ ნათაძე გამოვიდა საზოგადო კრებაზე, ეგ მხოლოდ იმისთვის, რომ განემარტა, რითი ხელმძღვანელობდა უმრავლესობა, როდესაც უარს ეუბნებოდა მშობლებს ვადამწყვეტი ხმაზე. ამასთანავე, რადგანაც ამნაირად ვადამწყვეტილმა საკითხმა პედაგოგების მიერ ისეთი მძიმე შთაბეჭდილება მოახდინა საზოგადო კრებაზე, რამდენიმე მასწავლებელმა ნათაძესთან ერთად საჭიროდ დაინახეს გამოეცხადებინათ საზოგადო კრებაზე, რომ თითქმის ნახევარი შემადგენლობა (ცხრა ხმა რვის წინააღმდეგ) პედაგოგიურ საბჭოში მომხრე იყო, რომ მშობელთა წრეს ჰქონიყო ვადამწყვეტი ხმის უფლება პედ. საბჭოს კრებებზე. თუ რამდენად ნაყოფიერად და სასარგებლოდ სთვლის ნათაძე მშობელთა და პედაგოგთა ხელი-ხელ ჩაქიდულ მუშაობას, ამაზე მე მგონია თვით მშობელთა წრეც შეამოწმებს, რადგანაც ძალიან კარგად იცნობს იგი ნათაძის შეხედულებას წრეზე, რომელთანაც მთელი წელიწადი შრომობდა დაუღალავად.

ქართ. გიმნ. მასწავლებელი დავ. პარკაძე.
 (სახ. ფურც. 4)

მოწყალეო ხელმწიფევ. ბ-ნო რედაქტორო!

გთხოვთ, თქვენ პატივცემულ ჟურნალში დაუთმოთ ადგილი შემდეგ შენიშვნას.

თქვენი ჟურნალის 22 ნომერში დაბეჭდილია წერილი თბილისის ქართულ გიმნაზიის მდგომარეობის შესახებ. ამ წერილის პირველი ნახევარი დაფუძნებულია ვითომდა ჩემ მიერ ნათქვამ სიტყვებზე, ზემო აღნიშნულ სასწავლებლის მზრუნველ საზოგადოების კრებაზედ.

ნამდვილად კი მე ის სიტყვები, რომელსაც თქვენი რეცენზენტი მაწერს, არ მიოთქვამს. პირიქით იმ საკითხის შესახებ, მიეცეს თუ არა ვადამწყვეტი

ხმა მშობელთა წრის წევრებს პედაგოგიურ საბჭო-ში, მე ვსთქვი დაახლოვებით შემდეგი: „ეჭვი, ვითომდა პედაგოგიურ საბჭოს ემინოდეს მშობელთა კონტროლისა, უსაფუძვლოა, რადგანაც გიმნაზიას ისედაც მრავალი მეთვალყურე ჰყავს... ისე რომ საბჭო კონტროლს არ გაუბრძის. ვინ არ იცის, რომ ესლა თითქმის მთელ რუსეთში აქვთ გადამწყვეტი ხმა მშობლებს? მაგრამ არის საკითხები, რომელთა გადაწყვეტაშიც მშობელთა წრის წევრების მიერ მონაწილეობის მიღება გადამწყვეტი ხმით უხერხულია. ასეთია საკითხები მოსწავლეების ცოდნის დაფასების და მათ კლასიდან კლასში გადაყვანის შესახებ... დანარჩენ საკითხებში, რა თქმა უნდა, მშობლებმაც უნდა მიიღონ მონაწილეობა. (სიტყვა სიტყვით: ПО ДРУГИМЪ ЖЕ ВОПРОСАМЪ ПОЖАЛУЙСТА, МИЛОСТИ ПРОСИМЪ!)*) რაც შეეხება იმას, თუ რად გადასწყდა ეს საკითხი საპედაგოგიო საბჭოში მშობელთათვის არასასურველად, ეს აიხსნება შემდეგით... ამის შემდეგ მე ვეცადე ამეხსნა პედაგოგიური საბჭოს გადაწყვეტილება და სხვა და სხვა მოსაზრებით შემემსუბუქებინა ის ბრალი, რომელსაც მას სდებდნენ საზოგადოების წევრნი. სხვათაშორის გამოვსთქვი ის აზრი, რომ პედაგოგიურ საბჭოში, შესაძლოა, სულ სხვა-

ნაირად გადაწყვეტილიყო ეს საკითხი, მისი სხვა და სხვა გრადაციების განხილვა რომ დაენიშნა კომიტეტს კრების საგნად. (შემდეგ გავიგე, რომ მშობელთა წრეს არა ექნებოდა რა წინააღმდეგი, სულ სამი ხმა რომ მიეცათ მათთვის გადამწყვეტი.) „ეს იქიდანაცა სჩანს,“ განვაგრძე მე შემდეგ, „რომ იმ სახითაც კი, რა სახითაც საკითხი დასმულ იქმნა, სულ ერთი ხმის უმეტესობით იქმნა იგი უარყოფილი: მისი მომხრე იყო 8, წინააღმდეგი 9.“ (ეს უკანასკნელი ფაქტი მე გამოვამყლავნე და თქვენ ჟურნალში კი სწერია: „ეს ჩვენ შემდეგ გავიგეთო“.)

აი ჩემი სიტყვები. შეიძლება, მიზანს ვერ მივალწიე; ვერ შევსძელ პედაგოგიურ საბჭოს „დანიშნულის“ შემსუბუქება, მაგრამ მაინც აქედან ის არა სჩანს, რომ მე მშობელთა წრის გადამწყვეტი ხმის წინააღმდეგი ვყოფილიყავ ყოველივე სახით და ყოველსავე საკითხში.

სრულის პატივისცემით გ. ნათაძე.

სიამოვნებით ვათავსებთ ამ წერილებს, რომ მკითხველმა თითონ გამოარკვიოს სინამდვილე და ის მიზეზი, რომელმაც შეცდომაში ტყიყვანა ჩვენი წარმომადგენელი: მოწინააღმდეგეს აზრის გამარჯობა, ყოველთვის ასეთ უხერხულ მდგომარეობასა ჰქმნის.

რედ.

რედაქტორ გამომცემელი

რ. გ. ბაშვილი.

გ. 6.

1894 წლიდან **1914 წლამდის**

ს ა უ კ ე თ ე ს ო დ ვ ი ნ ო დ ი თ ვ ლ ე ბ ა დ ვ ი ნ ო

საზოგადოება „კ ა ს ე თ ი“-სა

ტელეფონი:
№ 73 და 3—51.

თბილისი: გოგოლის ქუჩა 63
და ერევნის მოედანი.

განყოფილებანი: ბაქოში, ასხაბადში, ტაშკენტში, მოსკოვში, ბათომში, რასტოვში და სხ.